HANS HERTER
Τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βόννης

ΠΕΡΙ ΤΥΧΗΣ[1]

Μὲ ἔκφρασιν ἐντυπωσιακῆς προσευχῆς πρὸς τὴν σώτειραν Τύχην διὰ τὴν «εὐρυσθενῆ Ἰμέραν» ἀρχίζει ὁ Πίνδαρος τὸ δωδέκατον Ὀλυμπιακὸν αὐτοῦ Ἐπινίκιον διὰ τὸν πολίτην Ἐργοτέλη, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 472 ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ δὶς ἤδη εἰς τὰ Πύθια καὶ ἅπαξ εἰς τὰ Ἴσθμια εἶχε νικήσει. Ἀπὸ τὴν τύχην ἐξαρτᾶται τὸ καλὸν τῆς πόλεως κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, αἱ ἐπιτυχίαι εἰς τὸν πόλεμον, ὡς καὶ εἰς τὰ Συμβούλια. Εἶναι ἡ τύχη φερέπολις, ὡς ἐλέγετο ἐν ἑτέρῳ ποιήματι τοῦ Πινδάρου (ἀπόσπασμ. 39 Schr. Sn.). Ἀλλ' ὡς τὸ καλὸν τοῦ συνόλου, οὕτω ὑπόκειται εἰς αὐτὴν καὶ ἡ μοῖρα ἑκάστου, τοῦθ' ὅπερ ὁ ποιητὴς δεικνύει διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἐργοτέλους. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως, ἡ ὁποία, ὡς οὐδέποτε διέφυγε τὴν προσοχήν, σχετίζεται μετὰ τοῦ «τυχεῖν», ἐπιτρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν τύχην ὥς τι τὸ εὐνοϊκόν, διότι τὸ ρῆμα πηγάζει ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ

---

1. Ὁμιλία κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν εἰς ἐπίτιμον διδάκτορα τὴν 10ην Δεκεμβρίου 1962 ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (μετάφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ).

Βιβλιογραφία. Ἡ σπουδαιοτέρα βιβλιογραφία ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἄρθρου τοῦ L. Ruhl καὶ O. Waser, Myth. Lex. V 1309 ἑπ., ὅπερ τὴν προηγουμένην ἔρευναν ἐμφανίζει: A. D. Nock, Sallustius concerning the Gods and the Universe, Cambr. 1926, LXXIV f. F. Wahrli, Λάθε βιώσας, Leipz.-Berl. 1931, Usonders, s. 63 ff. U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Der Glaube der Hellenen II, Berl. 1932, 298 ἑπ. (vgl. Hermes LXIV, 1929, σ. 486). V. Cioffari, Fortune and Fate from Democritus to St. Thomas Aquinas, Diss. Columbia Univ., New York 1935. G. Busch, Untersuchungen zum Wesen der Tyche in den Tragödien des Euripides, Diss. Heidelb. 1937. O. Kern, Die Religion der Griechen III, Berl. 1938, 74 ff. E. G. Berry, The History and Development of the Concept of θεία μοῖρα and θεία τύχη, Diss. Chicago 1940. G. Herzog-Hauser, RE s. v. Tyche (1943; πρβλ. Wien. Stud. LXIII, 1948, 156 ἑπ.). H. Strohm, Tyche, Stuttg. 1944. A. A. Buriks, Περὶ τύχης, Diss. Leiden 1948. W. Ch. Greene, Moira, Cambr. Mass. 1948. C. Diano, Forma ed Evento Venezia 1952, 22 ff. (Grande Antologia Filosofica II, Milano 1954, 251 ff. 281 ff).

ὁποῖος σκοπεύει καὶ ἐπιτυγχάνει τοῦ στόχου. Εἶναι λοιπὸν τὸ οὗ ἔτυχέ τις καὶ κατὰ ταῦτα ἀντιστοιχεῖ εἰς ἐσκεμμένην δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ ὕπηρεσία αὐτοῦ δύναται ἔστιν ὅτε νὰ ὑποχωρῇ ἢ νὰ ἐξαφανίζηται ἐξ ὁλοκλήρου, διότι ἤδη παρ' Ὁμήρῳ ἐξαιρετικῶς ἀπαντᾶται ἓν καθαρῶς τυχαῖον «τυχεῖν» ('Ιλ. 5, 587), ἐν δὲ τῇ παρ' αὐτῷ μεμονωμένῃ προτάσει «ὃ ἔτυχέ τινι» αἰσθάνεταί τις ζωηρότητα ὅτι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἑνὸς ἀνθρώπου συνετέλεσε καὶ ἡ τύχη. Ἡ ἰδέα ὅμως, ὅτι παρέχεται εἴς τινα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεθύμει καὶ ἐπεδίωξεν εἶναι τόσον κυριαρχοῦσα, ὥστε εἰς τὸ ἀρχικὸν Ἔπος τὸ ῥῆμα νὰ χρησιμοποιῆται ἀποκλειστικῶς προκειμένου περὶ εὐχαρίστων ἢ τουλάχιστον οὐχὶ δυσμενῶν πραγμάτων. Κατὰ ταῦτα ὁ λαμπρὸς κατασκευαστὴς τοῦ σάκους τοῦ Αἴαντος «σκυτοτόμων ὄχ' ἄριστος» φέρει τὸ χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ ὄνομα Τυχίος ('Ιλ. 7, 220 κ.συνεχ.). Κατὰ τὴν μετὰ τὸν Ὅμηρον μόλις ἐποχὴν τὸ τυχεῖν ἔχει εἰς ἀμφοτέρας τὰς συντάξεις δύο σημασίας, οὕτω δὲ τὸ ὄνομα «τύχη», ἀφ' ἧς ὁπωσδήποτε ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παραδόσει, ἔχει τόσον τὴν καλήν, ὅσον καὶ τὴν κακὴν πλευράν.

Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ λέξις δηλοῖ τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον συνέβη ἢ κατὰ τρόπον διαρκῆ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν κατάστασιν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία δρᾷ εἰς τὸ γίγνεσθαι. Ὅθεν ἡ τύχη δύναται νὰ ἐμφανισθῇ ἀφῃρημένως ἢ ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ὡς πρόσωπον, δύναται νὰ ἐμφανισθῇ καὶ εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν εἴτε ἵνα τονισθῇ ἡ δύναμις αὐτῆς εἴτε προκειμένου νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ποικιλία τῶν κατ' ἄτομα μεταπτώσεων αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τότε δύναται νὰ ἐμφανίζηται προσωποποιημένη. Ὅταν ἡ τύχη προσλαμβάνῃ χαρακτηριστικὰ προσώπου τὴν θεωροῦμεν συνήθως ὡς προσωποποίησιν, ἀλλ' ὅμως καὶ προκειμένου περὶ ταύτης συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐπὶ ἄλλων τοιούτων μορφῶν. Εὑρίσκομεν τὸ οὐσιαστικὸν τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων ἤδη ταλαντευόμενον μεταξὺ τοῦ ἀφῃρημένου καὶ τοῦ συγκεκριμένου καὶ δὴ καὶ εἰς κατάστασιν μὴ ἀνεχομένην ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς ἐξελίξεως τὸ δίλημμα «εἴτε τὸ ἓν εἴτε τὸ ἄλλο», θέτουσα δὲ ἐν τῇ πρακτικῇ τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ λέξις δέον ἑκάστοτε νὰ γράφηται διὰ μικροῦ ἢ κεφαλαίου γράμματος. Ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις μάλιστα χωρίοις ὁπουδήποτε ἀπαντᾶται ἡ Τύχη ἐμφανίζεται μεταξὺ τῶν Ὠκεανίδων καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου 360 καὶ ἐν τῷ εἰς Δήμητρα Ὁμηρικῷ Ὕμνῳ 420. Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἀσχοληθῶμεν πέραν τοῦ δέοντος περὶ τοῦ εἰς ποίαν σχέσιν ἡ Ὠκεανὶς αὕτη εὑρίσκεται πρὸς τὴν Τύχην, ἣν κατὰ τὰ λοιπὰ γνωρίζομεν, καὶ μάλιστα νὰ διακρίνωμεν ἐν προκειμένῳ δύο διαφόρους προσωπικότητας. Διατί ἡ ἐκπρόσωπος τῆς ἐν τῇ ὁμηγύρει ταύτῃ εὐτυχοῦς συναντήσεως δὲν θὰ ἔδει νὰ ἐμφανισθῇ

1. Ἐπὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Πινδάρου πρβλ. Otfr. Becker, Antike XVI 1940, 38 ἑπ.

ὑπὸ τὴν πλέον χαρίεσσαν αὐτῆς μορφήν, ὡς δότειρα τῶν εὐφροσύνων δωρημάτων, τὰ ὁποῖα ὁ βίος ἐπιφυλάσσει; Διατί νὰ μὴ δύναται νὰ λάβῃ θέσιν παρὰ τὸ πλευρὸν μιᾶς Εὐδώρας ἢ μιᾶς Πλουτοῦς καὶ ἄλλων ἐν τοῖς δυσὶ Διακόσμοις καλοκαγάθων ὄντων; Κατὰ πόσον εἰς ἐποχὴν τοσοῦτον ἀρχαίαν θὰ ἦτό τις διατεθειμένος νὰ καλέσῃ αὐτὴν Θεόν, ἐξαρτᾶται σχεδὸν ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαθέσεως ἑκάστου· ὅτι ὅμως αὕτη ἦτο ἤδη Θεὰ λατρευομένη δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ μετὰ βεβαιότητος. Εἶναι δύσκολον νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι εἴτε ὡς λέξις εἴτε ὡς πρόσωπον ἡ τύχη συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐννοιῶν, διότι ἀπουσιάζει ἐκ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, ὡς ἤδη οἱ ἀρχαῖοι φιλόλογοι εἶχον διαπιστώσει. Ἐνταῦθα ὁ ἄνθρωπος διατελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Διὸς καὶ τῶν Θεῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὴν μοῖραν, οὕτω δὲ παρέμεινε νόμος τοῦ Ἐπικοῦ ὕφους.

Τὸ αἴσθημα τῆς ἐκ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, τῶν Θεῶν καὶ τῆς μοίρας, ἐξαρτήσεως εἶναι παρὰ τῷ Ὁμηρικῷ ἥρωι λίαν ἰσχυρὸν ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀφίνει νὰ παραλύσῃ δι' αὐτῆς ἡ ὁρμή του πρὸς δρᾶσιν. Ὅ,τι ἅπαξ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς μοίρας ἢ τῶν Θεῶν δὲν μεταβάλλει ὁ ἄνθρωπος. Κατὰ τὴν Λυρικὴν λεγομένην ἐποχὴν τὸ Ἐγὼ ἀναπτύσσεται περισσότερον καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰς δυνατότητας αὐτοῦ σαφέστερον[1]. Ναί μὲν ἡ ἔντασις μεταξὺ τῆς ἰδίας προσπαθείας καὶ τῆς ἐπιτυχίας παραμένει, ὡς καὶ θὰ παραμένῃ ἐσαεί, οὐδεὶς δὲ εἶναι βέβαιος ὅτι πᾶσα προσπάθεια δὲν θὰ εἶναι ματαία, ἀποδίδεται ὅμως μεγαλυτέρα σημασία εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι, ὅταν σκοπεύωμεν καλῶς, ὑπάρχει πιθανότης, ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ στόχου ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι ἡ τύχη δύναται ἀφ' ἑαυτῆς νὰ ἐναγκαλισθῇ κάποιον. Αὕτη εἶναι ἡ κατάλληλος στιγμὴ διὰ τὴν τύχην. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ἀνευρίσκομεν ἤδη παρὰ τῷ Ἀρχιλόχῳ (Ἀπόσπ. 8 D.) «πάντα Τύχη καὶ Μοῖρα, Περίκλεες, ἀνδρὶ δίδωσιν»[2]. Ὁ ἄνθρωπος ἐξαρτᾶται ἐξ ἐκείνου, τὸ ὁποῖον δίδουσιν εἰς αὐτὸν ἡ Τύχη καὶ ἡ Μοῖρα. Ἡ τύχη εὑρηται πλησίον τῆς μοίρας, εὑρίσκεταί τις παραδεδομένος εἰς τὴν διάκρισιν τῆς μιᾶς οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ τῆς ἄλλης, ἐν τούτοις ὅμως ἡ μοῖρα εἶναι πλέον ἐπαχθὴς ἢ ἡ Τύχη, παρὰ τῆς ὁποίας μᾶλλον εὐτυχῆ γεγονότα δύναταί τις νὰ ἀναμένῃ. Εἰς τὴν θέσιν τῆς Μοίρας δύναται νὰ ἐμφανισθῇ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τύχης καὶ ἡ οὐχὶ ὀλιγώτερον ἄφευκτος Ἀνάγκη. Θὰ συναντήσωμεν ταύτας ὁμοῦ παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, ἀλλὰ καὶ παρ' Αἰσχύλῳ (Προμ. 103 καὶ συνεχ.) ὁ Προμηθεὺς παραπονεῖται διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς αὐτὸν ὡς «τύχας» συγχρόνως καὶ «ἀνάγκας», ὁ δὲ Γοργίας (Ἑλ. 6) τοποθετεῖ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου τοὺς

---

1. Πρβλ. R. Pfeiffer, Philologus LXXXIV 1929, 141 f., 4 (ἐν Ausgewählte Schriften, Münch. 1960, 45 f., 4).

2. Παραπλησίως ἐπίσης ἐπὶ τῆς διακρίσεως μοίρας καὶ τύχης: fr. 51 IV A 58. Zu fr. σ. 8. Strohm 92, 67. S. Eitrem, Symb. Osl. XIII 1934, 47 ἑπ.

τρεῖς παράγοντας «Τύχης βουλήματι καὶ Θεῶν κελεύσματι καὶ Ἀνάγκης ψηφίσματι»[1]. Καὶ ἡ τύχη ὡς ἡ ἀνάγκη δέον νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν μοῖραν, οὐ γὰρ πρὸ μοίρας ἡ τύχη βιάζεται (Σοφ. ἀπόσπ. 686 P.), ἐὰν παρίδωμεν τὰς περιπτώσεις εἰς ἃς συμβαίνει τι «παρὰ μοῖραν»[2]. Ἡ μοῖρα ὅμως προδιαγράφει τὰ πολὺ μεγάλα μόνον γεγονότα, ἰδίως τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀφίνει τὰς λεπτομερείας εἰς τὴν τύχην, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ Ἀνάγκη ἀποτελεῖ τι τὸ συμφώνως πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀναγκαῖον, τὸ ὁποῖον ναὶ μὲν θέτει εἰς τὴν τύχην φραγμὸν ἀνυπέρβλητον, παραχωρεῖ ὅμως αὐτῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων εὐρύν τινα χῶρον ἐνεργείας.

Ἡ Τύχη ἐνεργεῖ κυρίως κατὰ τὴν στιγμὴν — συγγενεύει πρὸς τὸν «καιρόν» —, δύναται δ' ἐν περιπτώσει ἀνάγκης καὶ κινδύνου νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ. Ἀσφαλῶς δύναται καὶ ἐκείνη νὰ ἀποβῇ ἀναγκαία τύχη, ἥτις τὰ πάντα καταστρέφει, ὑπάρχει ὅμως ἐπίσης καὶ «ἀγαθὴ τύχη», τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ἀγαθοῦ Δαίμονος ἐπικαλοῦνται κατὰ τὰ συμπόσια αὐτῶν, ἐνῷ δὲν θὰ ὡμίλει τις τόσον προθύμως περὶ «Ἀγαθῆς Μοίρας» ἢ καὶ «Ἀγαθῆς Ἀνάγκης». Ἡ τύχη ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς ἐλπίδας, ἤτοι δικαιούμεθα νὰ ἀναμένωμεν «τύχην εὐδαιμονίαν τε» (Ὁμηρ. Ὕμνος εἰς Ἄρην 11, 5). Φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ στόχου, ἔστω καὶ ἂν ἐσκοπεύσαμεν, καὶ ἡ τύχη προσλαμβάνει τὴν δυσμενῆ ἐκείνην ὄψιν, ἥτις σκιάζει ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς μοίρας, ἡ λέξις ὅμως δὲν τείνει τόσον ἰσχυρῶς πρὸς τὸ ἀρνητικόν, ὡς φέρ' εἰπεῖν «συμφορά». Πλήρης αἰσιοδοξίας εἶναι ἄγνωστος λυρικὸς ποιητὴς οὐχὶ ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων (Ἀπόσπασμ. μελ. χορ. ἀδέσπ. 4 D.), ὁ ὁποῖος βλέπει τὴν τύχην ἐν μέσῳ τοῦ πλέον λαμπροῦ φωτὸς καὶ ἀναμένει παρ' αὐτῆς περισσότερον τὸ ὡραῖον ἢ τὸ κακόν.

Ὁ Πίνδαρος εἶναι ἐπιφυλακτικώτερος. Δι' αὐτὸν αὐτη εἶναι «ἀπειθὴς» καὶ «δίδυμον στρέφοισα πηδάλιον» (Ἀπόσπ. 40 Schr. Sn.), ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὸν δωδέκατον Ὀλυμπιακόν του τὸ βλέμμα αὐτοῦ παραμένει μετ' ἰδιαιτέρας ἐντάσεως προσηλωμένον εἰς τὸ ἀβυθομέτρητον αὐτῆς. Βλέπει ὅτι ἀπὸ αὐτὴν ἐξαρτᾶται τὸ καλὸν τῶν πόλεων, κατὰ τρόπον ὅμως ἄντικρυς ἀντίθετον εἰς ταῦτα σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ ὅτι αἱ ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων συχνάκις στρέφονται πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ καὶ ἐν ματαίᾳ πλάνῃ καταπίπτουσι πρὸς τὰ κάτω καὶ οὐδεὶς θνητὸς ἔχει που στερεὸν σημεῖον, ἵνα στηριχθῇ καὶ διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύνατο νὰ ἴδῃ τὸ μέλλον. Εἰς τοὺς ἀνθρώπους συνέβησαν πολλὰ «παρὰ γνώμην» εἴτε κατὰ τρόπον δυσμενῆ εἴτε διότι τὰ φοβερὰ δεινὰ διεδέξατο μεγάλη εὐτυχία. Ὥστε ἐπὶ τέλους στρέφεται καὶ πάλιν ὁ ποιητὴς πρὸς τὴν εὐχάριστον πλευρὰν τῆς τύχης ἐνταῦθα. Δύναται νὰ δείξῃ πῶς εἰς

1. O. Immisch, Gorgiae Helena, Berl. - Leipz. 1927, 16 ἑπ.
2. Πρβλ. Rhein. Mus. XCII 1944, 289 ἑπ.

τὴν μοῖραν τοῦ Ἐργοτέλους τὰ πράγματα ἔλαβον καλὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία ναὶ μὲν ἐστέρησεν αὐτὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κρήτης, ἀντὶ τούτου ὅμως τῷ παρέσχε τὴν δυνατότητα νὰ καταγάγῃ τὰς νίκας αὐτοῦ εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὅθεν οὐχὶ ματαίως ἀπευθύνει ὁ Πίνδαρος τὴν προσευχήν του κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Τύχην, ἥτις καὶ ἔναντι τῆς πόλεως Ἱμέρας ἀπεδείχθη ἡ ἰδία, διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Θρασυδαίου, ὡς σώτειρα. Οὕτω διατηρεῖ τὴν πεποίθησιν, ὅτι αἱ μεταβολαὶ τῆς τύχης ἔχουσι νόημα. Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν τὸ πρᾶγμα νὰ εἶχεν ἄλλως, ἀφοῦ τὴν ἐχαιρέτισεν ὡς θυγατέρα τοῦ Διός! Πράγματι, ὅσον λαμπυρίζουσα καὶ ἂν εἶναι ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν μοῖραν, τόσον σαφὴς εἶναι παρὰ Πινδάρῳ καὶ γενικῶς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Θεούς.

Αὕτη δὲν εἶναι δύναμις, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ σταθῇ ἀνεξάρτητος παραπλεύρως πρὸς τοὺς Θεοὺς καὶ νὰ βλάψῃ τὴν δύναμίν των. Εἶναι πάντοτε «τύχη Θεῶν» καὶ μάλιστα δύναται νὰ ὑπαχθῇ ὑπ' αὐτούς, μετὰ τῆς κατὰ τὰ ἄλλα συχνάκις πλέον αὐτονόμου μοίρας: «ὄλβιος ᾧτινι θεὸς μοῖράν τε καλῶν ἔπορεν σὺν τ' ἐπιζήλῳ τύχᾳ ἀφνειὸν βιοτὰν διάγειν» ᾄδει ὁ Βακχυλίδης (5, 50 ἑπ.). Ἡ ἀμφιβολία τῶν τεκταινομένων των δὲν χρειάζεται νὰ τονισθῇ ἐντονώτερον, παρ' ὅσον ἐμφανίζεται παρ' ἑκάστῳ Ὀλυμπίῳ, καὶ μοιράζεται τὴν ἀφάνειαν (Πινδ. Ἴσθμ. 4, 31) μετὰ τοῦ χρησμοῦ τῶν Θεῶν. Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει ὅτι αὕτη εἶναι σπανιώτερον συνδεδεμένη μετά τινος ἰδιαιτέρας θεότητος, ἔστω καὶ ἐὰν πρόκειται περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Διός, ἀλλὰ συχνὰ κατατάσσεται εἴς τινα ὀλιγώτερον συγκεκριμένην παράστασιν τοῦ Θείου, εἴτε πρόκειται περὶ τοῦ Θείου ὡς ὁλότητος τῶν ὑπερανθρωπίνων δυνάμεων, εἴτε πρόκειται περὶ δαίμονος ὡς μεμονωμένης πλὴν μὴ διαπιστωθείσης θεότητος, ὡς συμβαίνει ἤδη εἰς τὸν Πίνδαρον καὶ τοὺς μεταγενεστέρους, ὡς ὁ Εὐριπίδης καὶ οἱ ῥήτορες, εἴτε τοῦτο ἀνάγεται ὁλονὲν καὶ εἰς τὸ τυποκρατικὸν (φορμαλιστικόν), ὡς π.χ. εἰς τὸν Διαγόραν τὸν «ἄθεον» εἰς ὅν, πρὸς ἔκπληξίν του, ὁ Φιλόδημος ἀνέγνωσε «κατὰ δαίμονα καὶ τύχαν τὰ πάντα βροτοῖσιν ἐκτελεῖσθαι». Τὸ ἀνεπώνυμον τοῦ ἐν λόγῳ Θεοῦ ἀφίνει εἰς τὴν Τύχην μίαν ἐλευθεριότητα καὶ δίδει εἰς αὐτὴν περισσότερον χῶρον δι' ἰδίαν ἀνάπτυξιν. Τὸ ἐπίκεντρον μετατίθεται ἀπὸ τὸν δαίμονα εἰς τὴν τύχην, εἴτε αὕτη ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὐτυχίαν εἴτε εἰς τὴν δυστυχίαν. Ἀλλ' αὕτη δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν Θεόν, οὔτε παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ καὶ Σοφοκλεῖ, ἔνθα δεικνύει, κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἀναλογίαν, τὴν καλὴν καὶ τὴν κακήν της πλευράν, οὔτε παρὰ τῷ Ἡροδότῳ, ἔνθα αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιδρᾷ εὐμενῶς, οὔτε καὶ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι, ὅστις σπανίως ἀναφέρεται εἰς ταύτην, οὔτε κἂν παρὰ τῷ Γοργίᾳ (Ἑλ. 6 καὶ 19 ἑπ.), ὅπου διὰ τῆς συνδέ-

1. Διαγόρας παρὰ Φιλοδήμῳ Π. εὐσ. Sp. 19 p. 85 Gomperz; vgl. F. Jacoby, Abh. Akad. Berlin, Klasse f. Sprachen, Lit. u. Kunst, 1959, 3 S. 9.

σεως τύχης καὶ ἀνάγκης προκύπτει ἡ θεία ἀνάγκη. Παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ θολοῦται ἡ εἰκών της, οὕτως ὥστε ἐνίοτε καθίσταται αὐτὴ δυσμενοῦς σημασίας, δύναται ὅμως αὐτὴ νὰ νοηθῇ ἐξαρτωμένη ἐκ μιᾶς θεότητος, «Κύπριδος τύχα», ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἱππόλυτον (Ἱππ. 371 κ.ἑπ.)· εἰς τὴν Ἠλέκτραν, ἀναφέρεται μάλιστα: «Θεοὺς μὲν ἡγοῦ πρῶτον, Ἠλέκτρα, τύχης ἀρχηγέτας τῆσδ' εἶτα κἄμ' ἐπαίνεσον τῶν Θεῶν τε τῆς τύχης θ' ὑπηρέτην» (Ἠλ. 890/2). Καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλούμενα δράματα τύχης κατευθύνει αὐτὴ τὴν πλοκὴν ὄχι τόσον ἀπεριορίστως, ὥστε καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὀλισθήματα αὐτῆς νὰ ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς θελήσεως τῶν Θεῶν [1]. Ἡ διακύμανσις τῶν μεταβολῶν αὐτῆς φέρει εἰς τοὺς ἀνθρώπους πλείονας τοῦ δέοντος ἐκπλήξεις, ὥστε οἱ κινδυνεύοντες νὰ ἀπευθύνωσι τὰς μεμψιμοιρίας καὶ τὰ παράπονα αὐτῶν πρὸς αὐτὴν μᾶλλον ἢ πρὸς τοὺς Θεούς.

Ὁ Εὐριπίδης δεικνύει ὅλην τὴν εὐρύτητα τῶν ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτουν κατὰ τὴν ἐποχήν του ἀδιαφόρως τῆς θέσεως, ἣν ἐλάμβανεν ἔναντι αὐτῶν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἐμφανίζεται ὡς πρόδρομος τῆς ἐπὶ τὴν τύχην πίστεως τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος [2]. Αἰσθάνεταί τις πῶς ἡ τύχη βαθμιαίως χειραφετεῖται ἀπὸ τοὺς Θεούς, ἐνεργεῖ παραπλεύρως πρὸς αὐτούς, ἢ καὶ ὑπεράνω αὐτῶν. Τοῦτο εἰσάγεται εἰς τὸν Κύκλ. (606 ἑπ.) τοὐλάχιστον ὡς Alternative, καὶ ἐν Ἑκάβῃ (488 κ.ἑξ.) τίθεται ἀμέσως τὸ ἐρώτημα: «ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερα σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν; ἢ δόξαν ἄλλως τήν δε κεκτῆσθαι μάτην, τύχην δὲ πάντα τἂν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν». Πράγματι ἡ τύχη παρουσιάζεται εἰς ἀδέσποτον ἀπόσπασμα τραγικοῦ (505) ἢ ἴσως κωμικοῦ ὡς «ἡ τὰ θνητῶν καὶ τὰ θεῖα πάντ' ἐπισκοποῦσ' ⟨ἀεί⟩», ἐν ἑτέρῳ δὲ ἀποσπάσματι (506) εἶναι «τύραννος» πάντων τῶν Θεῶν, πάντα δὲ τὰ ἄλλα δὲν εἶναι εἰμὴ κενὰ μόνον ὀνόματα, «μόνη διοικεῖ γοῦν ἅπανθ' ἥ βούλεται». Ἅμα ὅμως ὡς ἡ θεότης ἐνδυναμωθῇ, ὁ χῶρος τῆς τύχης περιορίζεται εἰς τρόπον ὥστε οὐδόλως νὰ ἀπαντᾶται ἐν τῷ τελευταίῳ ἔργῳ τοῦ Εὐριπίδου, ταῖς «Βάκχαις». Τὸ ἓν ἀποκλείει τὸ ἄλλο, ὡς ρητῶς λέγει ἄγνωστος τραγικός: «εἰ μὲν Θεοὶ

---

1. F. Solmsen, Herm. LXIX 1934, 400. Class. Phil. XL 1945, 125. Busch 50 ff. A. Lesky, Die tragische Dichtung der Hellenen, Gött. 1956, 185 f. 188. Geschichte der griech. Literatur, Bern 1957-1958, 365 ff. Gymnasium LXVII 1960, 16 f. Παρὰ ταῦτα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς πεπλανημένης γνώμης τῶν ἀνθρώπων (W. Ludwig, Philologus CV 1961, 54 f.).

2. W. Schadewaldt, Monolog und Selbstgespräch, Berl. 1926, 255 ff. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς περὶ τύχης πίστεως τοῦ 4ου αἰῶνος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρβλ. M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion II München, 1950, 190 ff. (²1961, 200 ff.). Lesky, Gesch. d. griech. Lit. 604 f. 708 f. Ἐπὶ τοῦ Δημοσθένους W. Jaeger, Demosthenes, Berl. 1939, 130 ff. N. G. Kasimakos, Ὁ Δημοσθένης II, Athen 1959.

σθένουσιν, οὐκ ἔστιν Τύχη, εἰ δ' οὐ σθένουσιν, οὐδέν ἐστιν ἡ Τύχη» (τραγ. ἀπόσπ. ἀδέσπ. 169).

Κατὰ τὸν Ε' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ὁπωσδήποτε ἡ τύχη κινεῖται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς γενικῆς περὶ μοίρας ἠθικῆς. Ἐναντίον αὐτῆς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀμυνθῶμεν — «πῶς οὖν μάχωμαι θνητὸς ὢν θείᾳ τύχῃ», λέγει ὁ Σοφοκλῆς (ἀπόσπ. 196 P.), εἶναι δὲ ἄσκοπον νὰ μεμψιμοιρῶμεν δι' αὐτὴν — «μὴ στένειν τύχην», λέγει ὁ αὐτὸς (ἀπόσπ. 947 P.). Ἡ ἀσυνήθης γενναιοδωρία τῆς τύχης εἶναι ὕποπτος: «τὰ μεγάλα δῶρα τῆς τύχης ἔχει φόβον», παρατηρεῖ ἀνώνυμος τραγικὸς (ἀπόσπ. ἀδέσπ. 547 N.). Ὅταν εἴμεθα εὐτυχεῖς δὲν πρέπει νὰ ἐπαναπαυώμεθα εἰς αὐτὴν καὶ νὰ ὑπερφρονῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἀτυχοῦντες δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποθαρρυνώμεθα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ τύχη δὲν ἀποκλείεται νὰ στρέψῃ καὶ πάλιν τὸ πηδάλιον. Καὶ προβάλλει ἐν προκειμένῳ ἀδιστάκτως καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ τύχη παρέχει ἑκάστῳ τὸ πρέπον (τραγ. ἀπόσπ. ἀδέσπ. 505), ἐνῷ τὸ Π - Πλατ. ἐπίγρ. 31 ἀναμένει παρὰ τοῦ χρόνου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην ὅμως ἡ τύχη καὶ ἡ καλοπέρασις δὲν συμβαδίζουσι. Μόνον τύχην δέον νὰ ἔχῃ τις εἶναι ἤδη ἡ πεποίθησις τοῦ Θεόγνιδος (130), οὐδὲν δὲ σπουδαιότερον τοῦ νὰ αἰσθάνεταί τις υἱὸς τῆς τύχης, ὡς πράττει ἤδη ὁ Οἰδίπους (παρὰ Σοφ. Οἰδ. Τυρ. 1088 κ.ἑπ.), προϋποθέτων τὴν μέλλουσαν προσωπικὴν τύχην[1]. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ τὰ πράγματα δὲν ἔχουσιν ἄλλως ἢ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν ἐπαγγελματικῷ βίῳ: «ἂν μὲν γάρ, ὅσ' ἄν τις λάβῃ καὶ σώσῃ, μεγάλην ἔχει τῇ τύχῃ τὴν χάριν, ἂν δ' ἀναλώσας λάθῃ, συναγήλωσε καὶ τὸ μεμνῆσθαι» (Δημοσθ. Λογ. 1, 11). Οὕτως ἡ τύχη δὲν δύναται νὰ ὑπολογίζῃ ἐπὶ τῆς διαρκείας τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀνθρώπων. Ἅμα ὡς διά τινα ἐξ αὐτῶν τὰ πράγματα καταστῶσι δυσάρεστα, ἄρχεται οὗτος παραπονούμενος, οὕτω δὲ ἤδη κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα καθίστανται συχνότερα τὰ παράπονα περὶ τῶν «μεταβολῶν τῆς τύχης», περὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς καὶ τοῦ τυχαίου αὐτῆς, χωρὶς ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ διασαφηνίζεται ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Θεοὺς ἢ πρὸς τὴν ἀνάγκην: «ἅπαντα νικᾷ καὶ μεταστρέφει ἡ τύχη» (Χαιρέμ. ἀπόσπ. 19 N.) ἢ «νεύει βίοτος, νεύει δὲ τύχα κατὰ πνεῦμ' ἀνέμων» (Εὐρ. ἀπόσπ. 153)[2]. Ἡ τύχη εἶναι ἰδιότροπος καὶ αὕτη κατευθύνει τὸν ἀενάως στρεφόμενον τροχόν. Ὁ κλῆρος εἶναι ὁ βλαστὸς αὐτῆς, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐριπίδου (ἀπόσπ. ἀβεβ. 989). Τὴν

---

1. C. Diano, Dioniso N.S. XV 1952, 56 ff. (vgl. O. Longo, Atti Ist. Veneto CXX 1961/2, 250, 3). Iucundi sunt acti labores, ἀλλὰ μόνον ἄνευ τύχης, ἄνευ ἑνὸς πλήγματος τῆς μοίρας (Eur. fr. 668 N., s. B. Zühlke, philologus CV 1961, 218).

2. Κάτοχος ἑνὸς ἀγροῦ δὲν εἶναι ὁ κύριός του, ἀλλ' ἡ τύχη κατὰ Anth. Pal. IX 74 καὶ κατὰ τὸ ἐσχάτως νεοεισαχθὲν 4 ἐπίγραμμα ὑπὸ Iulian.

φωνὴν τοῦ λαοῦ ἀκούομεν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ ἀγγέλου ἐν Σοφ. Ἀντ. (1158 κ.ἑπ.) ἐν ὄψει τῆς μοίρας τοῦ Κρέοντος: «τύχη γὰρ ὀρθοῖ καὶ τύχη καταρρέπει τὸν εὐτυχοῦντα τόν τε δυστυχοῦντ' ἀεὶ καὶ μάντις οὐδεὶς τῶν καθεστώτων βροτοῖς». Οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐκ τούτων ἀναπτύσσεται ἡ ἡδονιστικὴ ἠθική, τὴν ὁποίαν ἀναλαμβάνει νὰ διερμηνεύσῃ ὁ Ἡρακλῆς τοῦ Εὐριπίδου, «εὔφραινέ σ' αὐτόν, πῖνε, τὸν καθ' ἡμέραν βίον λογίζου σόν, τὰ δ' ἄλλα τῆς τύχης» (Ἄλκ. 779 κ.ἑπ.)[1]. Ἄνευ τῆς τύχης ἡ Ἀρετὴ δὲν εἶναι τίποτε: «Ὦ τλήμων ἀρετή, λόγος ἄρ' ἦσθ' ἐγὼ δὲ σὲ ὡς ἔργον ἤσκουν, σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχῃ» (ἀπόσπ. τραγ. ἀδέσπ. 374). Ἡ πρόβλεψις εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ, τὸ πάντων ἄριστον εἶναι «εἰκῇ ζῆν», οὕτω δὲ ἡ Ἰοκάστη προσπαθεῖ νὰ κατευνάσῃ ἑαυτήν (Σοφ. Οἰδ. Τυρ. 977 κ.ἑπ.). «Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ' οὐκ εὐβουλία», κηρύττει ὁ Χαιρήμων (ἀπόσπ. 2 N.). «Θέλω τύχης σταλαγμὸν ἢ φρενῶν πίθον», ἐλέγετο ἐν μιᾷ τῶν τραγῳδιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεδίδοντο εἰς Διογένην τὸν Κυνικὸν (ἀπόσπ. 2 N.)[2]. Τὰ πράγματα συμβαίνουσι πάντοτε ἄλλως ἢ ὡς ἡμεῖς σκεπτόμεθα, λέγει ἡ λαϊκὴ σοφία (Δείναρχ. 1, 32). Ἡ τύχη εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία πάντοτε κατηγορεῖται ὡς δημιουργὸς τῶν ἀποτυχιῶν καὶ ὅταν ἔτι γνωρίζωμεν καλῶς τὰ πραγματικὰ αἴτια π.χ. Αἰσχίν. λόγ, 2, 131: «τὰ δ' ἐν Φωκεῦσι διεφθάρη πράγματα πρῶτον μὲν διὰ τὴν τύχην, ἣ πάντων ἐστὶ κυρία, ἔπειτα διὰ τὸ μῆκος τοῦ χρόνου καὶ τὸν δεκέτη πόλεμον».

Αἱ τοιαῦται ἀντιλήψεις διεδόθησαν, φαίνεται, εὐρέως κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος καὶ κυρίως κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα. Παρηκολούθουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐξέλιξιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία παρεμέρισε τοὺς Θεοὺς ἐκ τῆς περὶ τοῦ Κόσμου εἰκόνος. Ναὶ μὲν ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία διετήρησε κατ' ἀρχὴν εἶδός τι πανθεϊσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἠσθάνετο τὴν φύσιν ὡς θεῖόν τι, μετέβαλεν ὅμως τὴν κοσμογονίαν εἰς ὑλικὴν ἐξέλιξιν καὶ οὕτω διέγραψεν εἰς τὸν Πρωταγόραν τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἀνήγγειλε προγραμματικῶς τὸν ἀγνωστικισμόν. Τὸ καλλίτερον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα νὰ πράξωμεν εἶναι νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν πνευματικὴν κατάστασιν, καθ' ὃν τρόπον εἶχε πράξει τοῦτο ἐν τοῖς Νόμοις 888/90 Α ὁ Πλάτων, ὅστις δὲν προέβη μὲν εἰς πιστὴν ἀντιγραφὴν ἑνὸς ἢ πλειόνων συστημάτων, συνώψισεν ὅμως τὸν τρόπον, καθ' ὃν συνετελέσθη ἡ ἐξέλιξις[3]. Ἐν τούτῳ ἐκκινεῖ ἐκ τῆς φυσιογνωστικῆς βάσεως μιᾶς κατ' Ἐμπεδόκλειον τρόπον χρωματισμένης φιλοσοφίας καὶ ἐκθέτει τὰς ἠθικοθρησκευτικὰς συνεπείας. Ὡς ἀρχαὶ διέπουσαι τὸν κόσμον ἐμφανίζονται ἡ φύσις καὶ ἡ τύχη, διὰ τῶν ὁποίων γεννῶν-

---

1. H. Hommel, Gymnasium LVIII 1951, 220 ἑπ.

2. Ὁ καθηγητὴς Κωνσταντῖνος Γαρδίκας μοὶ ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνάλογον παροιμίαν: Κάλλιον κόκκον τύχης ἢ ὠκεανὸν γνώσεων.

3. Πρβλ. R. Muth, Wien. Stud. LXIX 1956, 140 ἑπ.

ται τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐν συνεχείᾳ δὲ συνεπείᾳ τῆς ἀναμίξεως τῶν ἀντιθέτων σχηματίζονται τὰ «σώματα», οἱ ἀστέρες, τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά. Ἡ φύσις καὶ ἡ τύχη εἶναι ἐν προκειμένῳ παράγοντες συμφωνοῦντες. Ἡ τύχη ἐνεργεῖ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν νόμων τῆς φύσεως, διότι ἡ ἀνάμιξις συντελεῖται «κατὰ τύχην ἐξ ἀνάγκης». Ἡ Θεότης ὡς ἐπίσης ὁ νοῦς τοῦ Ἀναξαγόρου ἀποκλείονται ρητῶς, μόνον δὲ ἔργον τὸ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «τέχνη» παραμένει ἐπιδρῶσα ἐνσυνειδήτως. Αὕτη βεβαίως παρεμβαίνει ἐπιγενομένως καὶ εἰς δευτέραν μοῖραν, διότι δὲν παράγει εἰ μὴ μόνον παίγνια, ὡς ἡ ζωγραφική, ἡ μουσικὴ καὶ αἱ παρόμοιαι τέχναι, ὅπου δὲ δημιουργήσει σοβαρόν τι, τοῦτο ἔγκειται ἐν τῇ φύσει, μετὰ τῆς ὁποίας συνεργάζεται, ὡς ἐν τῇ ἰατρικῇ, τῇ γεωργίᾳ καὶ τῇ γυμναστικῇ. Ἡ Πολιτικὴ ἐλάχιστα σχετίζεται μὲ τὴν φύσιν, ἡ δὲ νομοθεσία εὑρίσκεται τελείως πρὸς τὸ μέρος τῆς «τέχνης». Οἱ Θεοὶ δὲν ὑπάρχουσι «φύσει», ἀλλὰ μόνον «τισὶ νόμοις», καὶ διὰ τοῦτο εἶναι κατὰ τόπους διάφοροι, τὸ δὲ ὡραῖον εἶναι νόμῳ διάφορον ἢ φύσει, τὸ δὲ δίκαιον ὑπάρχει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον «νόμῳ». Ὅ,τι λοιπὸν ἡ τύχη ἐκέρδισεν ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν εἰς φυσικὴν νομοτέλειαν, ἀπώλεσεν εἰς ἠθικοθρησκευτικὴν οὐσίαν. Ἀντεπροσώπευσεν ἓν αἰτιοκρατικὸν γίγνεσθαι, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ γνώμων ἀξιῶν.

Ἡ τύχη ἀπώλεσε τὴν ψυχήν της, ὅσα δὲ περὶ αὐτῆς λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς δὲν ἀνταποκρίνονται κατ' ἀνάγκην πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γνώμην. Ἀπηχοῦσιν ἰδέας, αἱ ὁποῖαι ἐκράτουν παρὰ τῷ λαῷ, χωρὶς ἑκάστοτε νὰ στηρίζωνται φιλοσοφικῶς. Ὅσα σχετικῶς ἀναγιγνώσκομεν ἐμποιοῦσι βεβαίως εἰσέτι ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωσιν ὡσὰν τὰ πράγματα εἶχον καὶ σήμερον, ὡς τὸ πάλαι, ὅτε ὁ Ἀρχίλοχος ἀνέμενε τὰ πάντα παρὰ τῆς «μοίρας», ὁ δὲ Πίνδαρος τόσον ζωηρῶς ἐτόνιζε πόσα «παρὰ γνώμαν» συνέβαινον. Ἡ κατ' Ἀρχίλοχον ὅμως τύχη, ὡς καὶ ἡ παρὰ Πινδάρῳ, ὑπῆρξε στερρῶς συνδεδεμένη μετὰ τῶν Θεῶν. Οὗτοι ἦσαν προσωπικότητες πρὸς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ ἀπευθύνωσι προσευχὰς ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ τὰς ἐξευμενίσωσι, εἰς τὴν ἐνέργειαν δὲ αὐτῶν ἀνεζήτουν ν' ἀνεύρωσιν ἔννοιάν τινα. Περὶ τῆς ἐννοίας ταύτης ὁ Πίνδαρος ἦτο τόσον πεπεισμένος, ὥστε νὰ δύναται νὰ λέγῃ «ἐν ἔργματι δὲ νικᾷ τύχα, οὐ σθένος» (ἀπόσπ. 38 Schr. Sn.)· τὸ «σθένος» δὲν ἐξαρκεῖ, δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ «τύχα». Ὅτι αὕτη εἶναι «τύχα Θεοῦ» εἶναι τοσοῦτον εὐνόητον, ὥστε τοῦτο νὰ μὴ παρίσταται κἂν ἀνάγκη νὰ λεχθῇ. Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑαυτοὺς εἰς τὸ θεῖον ἐμπιστευομένων ἀνθρώπων, ὡς οἱ Μήλιοι ἐν τῷ Θουκυδίδῃ, ἔβαινεν ὀλονὲν καὶ περισσότερον ἐλαττούμενος, ὅτε δὲ οἱ Θεοὶ ἀφέθησαν ἥσυχοι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἡ πρωτοβουλία περιῆλθεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν τύχην. Τὸ πρᾶγμα εἶχε τῷ ὄντι ὡς εἶπεν ὁ τραγικὸς ἐκεῖνος: ὅπου δὲν ὑπάρχουσι Θεοί, δὲν ἀπομένει εἰμὴ μόνον ἡ τύχη. Ἠδύνατο βεβαίως νὰ θεωρῆται ὡς θεότης καὶ νὰ εἶναι ἀντικείμενον

λατρείας, ὡς συνέβαινεν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα, παρέμεινεν ὅμως ἐλάχιστα προσιτὴ ὑλικῶς, ἐν τῇ ἀσταθείᾳ δὲ αὐτῆς δὲν ἦτο ἐπιτηδεία νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην. Κατῆλθεν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐντελῶς ἀψύχου αὐτομάτου, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς προσωποποιήσεώς του ὡς «Αὐτοματίας» ὡς ἤρεσκεν εἰς τὸν Τιμολέοντα, δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὴ ὑπὸ τῶν πνευμάτων. Εἴτε ὅμως περισσότερον εἴτε ὀλιγώτερον προσωπικῶς ἠσθάνετό τις τὴν παρουσίαν αὐτῆς, ἡ τύχη ἦτο δύναμις σκοτεινὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας οὐδεμία θεοδικία ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν νὰ κερδίσωσι τὴν τύχην ἐγένετο τοῦτο εἰσέτι ἐξ εὐσεβείας, «οὐκ ἔστι τοῖς μὴ δρῶσι σύμμαχος τύχη» ἀναφωνεῖ ὁ Σοφοκλῆς (ἀπόσπ. 407 P.). Ὁ ὀρθολογιστὴς ἤθελε μᾶλλον νὰ καταργήσῃ αὐτὴν καὶ νὰ καταστῇ κύριος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὁ ἴδιος.

Ἤδη ὁ Ἀλκμὰν (ἀπόσπ. 44 D.)[1] εἶχεν ἀποκαλέσει τὴν τύχην «Εὐνομίας καὶ Πειθοῦς ἀδελφὰ καὶ Προμαθείας θυγάτηρ», ἤτοι τὴν ἐξήρτα μεγάλως ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ τύχη ἦτο δι' αὐτὸν ἀδελφὴ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς πειθαρχίας, καὶ θυγάτηρ τῆς προμαθείας, ἀσφαλῶς δὲ οὐ μόνον τῆς προσοχῆς ἀλλὰ καὶ τῆς προβλεπτικότητος. Ἡ προμάθεια ἦτο λοιπὸν ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπεβάλλετο ἐν τῇ πόλει καὶ προσέδενεν εἰς τὰ βήματα αὐτῆς τὴν ἐπιτυχίαν. Ἂν τοῦτο ἠδύνατο νὰ λέγηται εἰς περιβάλλον ἀνθρώπων πιστευόντων τὰ παλαιά, διὰ τῆς ἐκλαϊκεύσεως κατέστη ἡ μὲν γνώμη τὸ μέσον ἀμύνης ἐν ἀνάγκῃ καὶ κατὰ τῆς τύχης, ἡ δὲ τέχνη τὸ ὄργανον πρὸς διόρθωσιν αὐτῆς. Πόσον ἀνέτως ὁ χρόνος ἐχρησιμοποίησε τὰς τρεῖς ταύτας ἐννοίας, εἰς ἃς εἶχε προστεθῇ καὶ ἡ ἀνάγκη, δεικνύει τὸ χωρίον ἐν Ἑλένῃ τοῦ Γοργίου 19[2], τὸ ὁποῖον ὅμως ἐν τῇ ὑπερασπίσει τῆς Ἑλένης ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πεφωτισμένην τάσιν: «ἦλθε γὰρ οὔ ἦλθε τύχης ἀγρεύμασιν, οὐ γνώμης βουλεύμασιν καὶ ἔρωτος ἀνάγκαις, οὐ τέχνης παρασκευαῖς» δικαιολογία τοιαύτη μεταφέρουσα τὴν ὑπαιτιότητα ἀπὸ τῆς γνώμης εἰς τὴν τύχην δέον νὰ μὴ ἰσχύῃ διὰ τοὺς ὀρθολογιστάς, ἰδίᾳ δὲ ὅταν πρόκειται περὶ σφάλματος οὐχὶ συναισθηματικοῦ ἀλλὰ πνευματικοῦ. Δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν ὡς παρ' Ἀγάθωνι «οὐ τῇ φρονήσει, τῇ τύχῃ δ' ἐσφάλμεθα» (ἀπόσπ. 20 N.). Τὴν τοιαύτην στάσιν καταδικάζει ὁ Δημόκριτος: «ἄνθρωποι τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο πρόφασιν ἰδίης ἀβουλίης. Βαιὰ γὰρ φρονήσει τύχη μάχεται, τὰ δὲ πλεῖστα ἐν τῷ βίῳ εὐξύνετος ὀξυδερκείη κατιθύνει» (ἀπόσπ. 119 D. Kr.). Οἱ ἄνθρωποι ἔπλασαν ἀπατηλὴν εἰκόνα τῆς τύχης, ἵνα δικαιολογήσωσι τὰς ἀποτυχίας, εἰς ἃς ὑπέπεσαν διὰ τῆς ἰδίας ἀφροσύνης. Ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ τύχη παίζει μικρὸν ρόλον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πλεῖστον δύναται

1. Πρβλ. G. Grossmann, Politische Schlagwörter aus der Zeit des Peloponnesischen Krieges, Diss. Basel (Zürich) 1950, 70 ἑπ.

2. Πρβλ. Immisch a. O. 53 f.

νὰ κατορθώσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἶναι λογικὸς καὶ ὀξυδερκής. Ὡς ὁ Δημόκριτος ἀποκλείει ἐκ τῆς αἰτιολογίας αὐτοῦ τὴν τύχην ὡς ἁπλῆν σύμπτωσιν, καὶ θεωρεῖ ὅτι οἱ κόσμοι γίγνονται ἀπὸ ταὐτομάτου καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὕτω δὲν θέλει νὰ ἀνεχθῇ καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σφαίρᾳ ἀσαφεῖς καὶ ἀτάκτους ἀβεβαιότητας[1].

Καὶ ὁ Περικλῆς κατὰ Θουκυδίδην[2] λέγει κατακρίνων (I 140, 1) « τὴν τύχην, ὅσα ἂν παρὰ λόγον ξυμβῇ, εἰώθαμεν αἰτιᾶσθαι ». Ἡ ὅλη ἱστορικὴ ξυγγραφὴ αὐτοῦ εἶναι μία μοναδικὴ διαμαρτυρία κατὰ τῆς ἐπιπολαίας ταύτης ἀντιλήψεως. Ὁ Θουκυδίδης ζωγραφίζει συγκλονιστικὴν εἰκόνα τοῦ κόσμου, ἐν τῷ ὁποίῳ κυριαρχεῖ ἡ πλεονεξία· ἐν αὐτῇ ἡ δύναμις ἁπλοῦται, τὸ δὲ δίκαιον δὲν ἀποτελεῖ θεσμὸν ἐνεργόν. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἱ πολιτικαὶ κοινότητες εἶναι ὑποχρεωμέναι νὰ ἐπιβληθῶσι, παραδεδομέναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Τύχης καὶ μακρὰν τῆς θείας Προνοίας. Ἕκαστος προστατεύεται ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ὑπὸ τῆς ἐννόμου τάξεως, ἐν τῇ διεθνεῖ ζωῇ ὅμως ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει εἰμὴ μόνον τὴν γνώμην του ἵνα ἐπιβιώσῃ. Ὁ Θουκυδίδης ζητεῖ ἐν τῇ πορείᾳ τῶν γεγονότων ν' ἀποσπάσῃ παρ' αὐτῆς ὅσῳ τὸ δυνατὸν περισσότερον χῶρον. Μόνον εἰς τὸ ἐπιπόλαιον βλέμμα ἡ τύχη ἐμφανίζεται ὡς παράγων εὐρέως ἀποφασιστικός, ὅσῳ ὅμως περισσότερον εἰσδύει τις εἰς τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, τόσῳ καθαρώτερον προβάλλουσι τὰ λογικῶς ἁπτὰ κίνητρα, τὰ ὁποῖα ἐπηρεάζουσι πραγματικῶς τὸ γίγνεσθαι. Οὕτω ὁ ἱστορικὸς (I 144, 4) μετ' ἐμφάσεως θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ Περικλέους, ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῆς « γνώμης » εἰς τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ὑπῆρξε μεγαλυτέρα τῆς Τύχης. Δέον λοιπὸν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς τύχης νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ λογικὴ πρόβλεψις. Δέον νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα πάσας τὰς συνθήκας τὰς ἐπιδεκτικὰς προβλέψεως, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ παίξουν κάποιον ρόλον κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων.

Βεβαίως προκειμένου καὶ περὶ τοῦ αἰσιοδόξου ἔτι τούτου ὀρθολογισμοῦ παραμένει ὑπόλοιπόν τι οὐχὶ λογικόν: Δὲν δυνάμεθα νὰ προΐδωμεν πάσας τὰς ἐκπλήξεις, τὰς ὁποίας ἡ τύχη ἐπιφυλάσσει, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον ν' ἀπαλλαγῶμεν αὐτῶν, δυνάμεθα ὅμως νὰ ὑπολογίσωμεν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἀπρόοπτοι συνθῆκαι νὰ ἐπέρχωνται μέν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δύνανται ν' ἀνατρέψωσιν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιχειροῦμεν. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν τύχην ἐξ ὁλοκλήρου, δυνάμεθα ὅμως ἀσφαλῶς νὰ συμπεριλάβωμεν αὐτὴν

---

1. Πρβλ. Cioffari 1 ff. Buriks 17 ἑπ. 58 f. J. Kerschensteiner, Kosmos, Münch. 1962, 162 f.

2. Πρβλ. Rhein. Mus. XCIII 1950, 123 ἑπ. Studies presented to D. M. Robinson II, St. Louis 1953, 613 ἑπ. Ἐπὶ τῆς ἀντιμαχίας περὶ τὴν τύχην καὶ τὴν τέχνην εὐελπιστῶ ὅτι συντόμως θέλω ἐπανέλθει.

εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς ἡμῶν, οὕτω δὲ ὑπάρχουσι σχέδια, τὰ ὁποῖα θέτουσι τόσον μεγάλας ἐπιφυλάξεις, ὥστε ἡ τύχη νὰ δύναται νὰ ἐπενεργήσῃ χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ναυάγιον τοῦ ἔργου ὁλοκλήρου. Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ σχέδιον τοῦ Περικλέους, τὸ ὁποῖον ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ὄχι μόνον δὲν διέψευσεν, ἀλλὰ τοὐναντίον καθ' ὁλοκληρίαν ἐπεβεβαίωσεν. Ὁ ὑπολογισμὸς αὐτοῦ εἶχεν ἀντιστῇ εἰς τὰ πλήγματα τῆς τύχης, ὡς π.χ. εἰς τὸν τρομερὸν λοιμόν, θὰ εἶχε δὲ μάλιστα ἀντιμετωπίσει ἐπιτυχῶς πάντα τὰ σφάλματα τὰ ὁποῖα διεπράχθησαν βραδύτερον, ἀντιθέτως πρὸς τὰς προθέσεις τούτου, ὡς π.χ. ἡ ἐπὶ Σικελίαν στρατεία, ἀρκεῖ μόνον τὴν θέσιν αὐτοῦ νὰ εἶχε καταλάβει πολιτικὸς ἀνὴρ ἰσάξιος. Μολονότι ὁ πόλεμος ἀντιθέτως πρὸς πᾶσαν προσδοκίαν ἀπέβη ἀτυχής, ἐν τούτοις ὁ Θουκυδίδης δὲν ἠμφεσβήτησε τὴν πολιτικὴν πρόνοιαν, ἀλλὰ τοὐναντίον τὴν ἐστήριξεν ἔτι ἰσχυρότερον. Τὸ πάθος, μετὰ τοῦ ὁποίου οὗτος ὑπεραμύνεται τοῦ σχεδίου τοῦ Περικλέους, ἐξηγεῖται οὐχὶ ἐν σμικρῷ μέτρῳ ἐκ τοῦ ὅτι τὸν Θουκυδίδην διέφερον ὄχι μόνον ἡ κατανόησις τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ ἡ δυνατότης ἐνεργείας τῆς προνοίας πρὸς τὸ μέλλον.

Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν οὐκ ὀλίγα ἄλλα χωρία, ἵνα ρίψωμεν περισσότερον φῶς ἐπὶ τῆς εἰκόνος ταύτης τῆς εἰς δευτέραν μοῖραν παραμερίσεως τῆς τύχης, τὰ πλεῖστα δ' ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ὡς ἡ ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις τοῦ θεράποντος τοῦ Ἀγαμέμνονος (Ἰφιγ. Αὐλ. 864), ὁ ὁποῖος ἐπικαλεῖται τὴν «τύχην» καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πρόνοιαν. Ἐὰν ἀφεθῇ εἰς τὴν τύχην ὅ,τι εἰς αὐτὴν ἀνήκει, σημασίαν θὰ ἔχῃ νὰ φέρῃ τις αὐτὴν ὁμοῦ μετὰ τῆς «γνώμης» πρὸς τὸ μέρος του, ὡς συμβαίνει ἐν Κριτίου ἀποσπ. 21: «ὡς τοῖσιν εὖ φρονοῦσι συμμαχεῖ τύχη». Αὕτη δὲν διεγείρει πλέον τὸν ἡρωϊσμόν, τὸν ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὸ ἀναπότρεπτον, ἀλλὰ μᾶλλον παρακινεῖ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσωμεν πανούργῳ τῷ τρόπῳ. Συχνάκις παρεμβάλλονται αἱ «τέχναι», εἴτε ἐν τῇ γενικῇ ἐννοίᾳ, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ μαντεῖον παρὰ τοῦ Ὀρέστου, νὰ φέρῃ τὸ εἴδωλον τῆς Ἀρτέμιδος «ἣ τέχναισιν ἣ τύχῃ τινὶ» (Εὐρ. Ἰφ. Ταυρ. 89), εἴτε ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς τέχνης καὶ τῆς βιοτεχνίας. Ἂν παρ' Αἰσχύλῳ ἐλέχθη «τέχνη δ' ἀνάγκης ἀσθενεστέρα μακρῷ» (Προμ. 514), ἀντηχεῖ ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ Σοφοκλείῳ χορικῷ «πολλὰ τὰ δεινὰ» (Ἀντ. 332 καὶ ἑπέκ.), τὸ ᾄσμα ἀσμάτων τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις τὰ πάντα ἐπιτυγχάνει ἐκτὸς τῆς αἰωνίας ζωῆς, ἡ ὁποία ὅμως ἐν τῇ κλίσει αὐτῆς πρὸς τὴν «τόλμαν» εὐκόλως πίπτει εἰς τὸ «μὴ καλόν»[1]. Πολὺ προσεκτικώτερος ὁ Ἀγάθων λέγει (ἀπόσπ. 8): «καὶ μὴν τὰ μέν γε τῇ τέχνῃ πράσσει, τὰ δὲ ἡμῖν ἀνάγκῃ καὶ τύχῃ προσγίγνεται»· μέχρι ποίου ὅμως σημείου συμβαίνει τὸ ἓν ἢ τὸ ἕτερον τοῦτο ἦτο θέμα πρὸς συζήτησιν ἐντὸς τοῦ πλαισίου

1. Πρβλ. Wolfg. Schadewaldt, Hellas und Hesperien, Zür.-Stuttg. 1960, 941.

τῶν τεχνῶν, ὡς δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἰατρικῆς, τὸ ὁποῖον χάρις εἰς τὴν Ἱπποκράτειον Συλλογὴν καλλίτερον παντὸς ἄλλου ἐπισκοποῦμεν. Οὕτω ἡ ἐνδιαφέρουσα συγγραφὴ «Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς» τάσσει τὴν τέχνην ἀντιμέτωπον τῆς «τύχης», ἧς δὲν ἔχει ἀνάγκην, ἄλλοι ὅμως ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ corpus εἶναι ἐφεκτικώτεροι. Ἐν τῇ πραγματείᾳ «Περὶ τῶν κατ' ἄνθρωπον τόπων» λέγεται οὐχ' ἧττον ἀκόμη ὅτι ἡ «εὐτυχία» συνηθίζει νὰ συνδέηται μετὰ τοῦ δύνασθαι, ἡ δὲ «ἀτυχία» μετὰ τοῦ ἀντιθέτου, ὡς ὁ Ἀγάθων ὅλως γενικῶς λέγει ἐν ἀποσπ. 6 N 2: «τέχνη τύχην ἔστερξε καὶ τύχη τέχνην». Δύναται βεβαίως καὶ ὁ βέβηλος νὰ ἔχῃ τύχην, ὡς παραδέχονται ἔνιοι Ἱπποκρατικοί, οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἴων ὁ Χῖος (ἀπόσπ. 3 d. kr.) ἐφρόνει ὅτι ἡ τύχη εἶναι ὅλως ἀνομοία πρὸς τὴν σοφίαν, ὅτι ὅμως ἐπιτελεῖ ἔργα λίαν ὅμοια πρὸς τὰ ἰδικά της, ὁ δὲ σοφιστὴς Πῶλος ὁ Ἀκραγαντῖνος ἢ τοὐλάχιστον Πῶλος ὁ Πλατωνικὸς (Γοργ. 448 C) ἐδήλωσεν ὅτι ἡ μὲν πεῖρα παρήγαγε τὴν τέχνην, ἡ δὲ ἀπειρία τὴν τύχην. Τύχην δύναται νὰ ἔχῃ πᾶς τις, νοῦν ὅμως ὀλίγοι: «κοινὸν τύχη, γνώμη δὲ τῶν κεκτημένων», λέγει ἤδη ὁ Αἰσχύλος (ἀπόσπ. 666 M.), ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς πολιτικῆς ὁ Θουκυδίδης (II 40, 2). Ἱπποκρατικοί τινες ὅμως ἀφίνουσιν ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπίσημον ἰατρικὴν μεγαλύτερον χῶρον ἐνεργείας εἰς τὴν τύχην. Καὶ εἰς τὸν τεχνικὸν ἀκόμη δύναται ἡ τύχη νὰ ἀρνηθῇ ἑαυτὴν καθ' ὃν τρόπον καὶ εἰς τὸν πολιτικόν, τότε δὲ οὗτος ἀμείβεται διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης, ὡς ἡ τροφὸς (Εὐρ. τῆς Φαίδρας): «Πρὸς τὰς τύχας γὰρ τὰς φρένας κεκτήμεθα» (Εὐρ. Ἱππ. 701), τοῦθ' ὅπερ ὁ ἐν τῷ Θουκυδίδῃ Περικλῆς διευκρινίζει κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον. Οἱ ἀρχηγοὶ εἶναι οἱ ὑπαίτιοι, λέγεται ἐπίσης καὶ παρὰ Θρασυμάχῳ (ἀπόσπ. 1). Διότι ἐνίοτε τὰ πράγματα ἐξελίσσονται «ἀμαθῶς» (Θουκ. I 140, 1). Ἓν δὲ πρᾶγμα δὲν δύναται ὅλη ἡ ἐπὶ τῆς γνώμης ἐμπιστοσύνη νὰ ἀναιρέσῃ: ναὶ μὲν ἓν μέγα πολιτικὸν σχέδιον δύναται νὰ ἀντιστῇ εἰς τινας μερικὰς ζημίας προκαλουμένας ὑπὸ τῆς τύχης, ἓν ἄτομον ὅμως δὲν δύναται νὰ προστατεύσῃ ἑαυτὸ εἰς τοιαύτην ἔκτασιν, ὁ δὲ θάνατος παραμένει πέραν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, ὡς παραινεῖ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Θουκυδίδης (II, 42, 4) δὲν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ. Ἐν Εὐριπίδου Ἱππ. 670 καὶ ἑφεξ. δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ «τέχνη» ἵνα βοηθήσῃ ἡμᾶς νὰ διαφύγωμεν τὰς «τύχας», διὰ βιαίου δὲ μόνον τρόπου δυνάμεθα νὰ φύγωμεν τὴν ἀνάγκην, νὰ φέρωμεν τὰς τύχας τῶν Θεῶν (Εὐρ. Ἡρ. 309 καὶ ἑφεξ. πρβλ. 1320 καὶ ἑφεξ.). Οὕτω δὲ φθάνομεν καὶ πάλιν εἰς τὴν γενικὴν διαπίστωσιν: «ἡ τύχη εἶναι οὐ διδακτὸν οὐδ' ἁλίσκεται τέχνῃ», λέγει ὁ Ἡρακλῆς ἐν τῷ Εὐριπίδῃ εἰς τὸν θεράποντα τοῦ Ἀδμήτου (Ἄλκ. 786) καὶ ἀναπτύσσει αὐτῷ τὴν ὅλην ἡδονιστικὴν τῆς ζωῆς ἄποψιν τοῦ ζῆν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ (in diem vivere).

Ὁ φωτισμὸς δὲν εἶχε λοιπὸν δυνηθῆ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὰ εὐρέα, τὰ λαϊκὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα ἐσκέπτοντο στενότερον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ συμ-

βαίνοντα τῆς ἰδιαιτέρας αὐτῶν ζωῆς. Ἀφαιρέσασα ἀπὸ αὐτῶν τοὺς Θεοὺς τὰ εἶχεν ἀφήσει, καθ' ὅσον ἐξηρτᾶτο ἀπὸ αὐτήν, ἀπροστάτευτα εἰς τὴν διάκρισιν τῆς τύχης. Ἐναπέμεινεν εἰς τὸν Πλάτωνα[1] νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου τοῦ φωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ δαμάσῃ τοῦτον, ἀποκαθιστῶν τὸ θεῖον ὑπὸ μορφὴν ὑψηλοτέραν. Ἐν Νόμοις 708 E κ.ἑπέκ., κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ὅρων τῆς νομοθεσίας ἔρχεται αὐτῷ μία ἀπαισιόδοξος σκέψις κατὰ νοῦν: οὐδεὶς ἀπολύτως ἄνθρωπος εἶναι εἰς θέσιν νὰ θέτῃ νόμους, ἀλλὰ «τύχαι» καὶ «συμφοραὶ» παντοιοτρόπως πίπτουσαι εἶναι οἱ ἀληθεῖς νομοθέται. Πολεμικὰ καὶ οἰκονομικὰ δεινὰ προκαλοῦσιν ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ καὶ νόσοι καὶ μακροχρόνιαι κάμψεις ὁδηγοῦσιν εἰς νεωτεριστικὰς μεταρρυθμίσεις, ὡς δὲ συμβαίνει ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα γενικῶς εἰς τὰς «τέχνας» ὡς ἡ ναυσιπλοΐα, ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ στρατηγική. Εἰς τὴν ἀπαισιόδοξον ταύτην ἄποψιν ἀντιτάσσει ἀμέσως τὴν ἄλλην, τὴν ὁποίαν δύναταί τις, ὡς ἐκφράζει ὁ Πλάτων, ἐπίσης νὰ ὑποστηρίξῃ: «ὡς Θεὸς μὲν πάντα καὶ μετὰ Θεοῦ τύχη καὶ καιρὸς τἀνθρώπινα, διακυβερνῶσι σύμπαντα». Ὁ Πλάτων δὲν ἀνέχεται ἐνταῦθα «τύχας» ἀτάκτως ἐπισυμβαινούσας, ὅσον καὶ ἂν αὗται εἶναι αἰτιοκρατικαί, ἀλλὰ μόνον «τύχην», ἥτις ἄνευ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν δύναται. Δὲν ἔχει ἄλλως τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τοῦ «καιροῦ», τὸν ὁποῖον συμπλέκει μετ' αὐτῆς, περὶ τῆς εὐκαιρίας, τὴν ὁποίαν δέον τις νὰ ἁρπάσῃ ἐκ τῆς κόμης. Ἡ τύχη μετὰ τοῦ καιροῦ τούτου εἶναι δύναμις, περὶ τῆς προσωπικότητος τῆς ὁποίας οὐδαμοῦ ἐκφράζεται σαφῶς, δὲν εἶναι ἄλλωστε ἀνάγκη νὰ ἀποδίδῃ εἰς αὐτὴν μεγάλην σημασίαν, διότι αὕτη, καθόσον ὁ Πλάτων δηλοῖ ἐνταῦθα, ἐνεργεῖ μόνον μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἡ ψυχὴ ἔχει ἔναντι τῆς ὕλης τὴν προτεραιότητα, οὕτω καὶ τὸ ὑπέρτατον ἔμψυχον ὄν, ὁ Θεός, ἵσταται ὑπεράνω πασῶν τῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὑπολογίσιμοι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἔστω καὶ ἂν δὲν προσιδιάζῃ καὶ εἰς Αὐτόν, καθ' ὃν τρόπον εἰς τὰς ἰδέας, ἡ μεταφυσική. Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ τύχη ἁπλῶς ὑποτάσσεται. Ὅταν ἡ τύχη, ὡς λέγεται ἐν 710 C D, ἔκαμε νὰ συναντηθῶσιν ὁ κατάλληλος ἄρχων μετὰ τοῦ ἀρίστου νομοθέτου, τότε ὁ Θεὸς ἔπραξε σχεδὸν πᾶν ὅ,τι ὀφείλει νὰ πράξῃ, ὅταν θέλῃ νὰ καταστῇ μία πόλις ἐξαιρετικῶς εὐτυχής. Δέον ὅμως ὁ ἄνθρωπος πρὸς τοῦτο νὰ πράξῃ καὶ ἐκεῖνος ὅ,τι ὀφείλει νὰ πράξῃ: εἶναι «ἡμερώτερον» λέγει ὁ Πλάτων, τ.ἔ. εἶναι φιλανθρωπότερον, καθιστᾷ τὴν ζωὴν εὐκολωτέραν, ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν τύχην δέον νὰ προστεθῇ καὶ εἷς τρίτος παράγων.

Εἶναι οὗτος ἡ «τέχνη», διότι, ὡς διὰ παραδείγματος ἐξηγεῖ, εἰς τὴν τρικυμίαν δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ κατὰ πόσον θὰ ἔλθῃ ἢ οὐ ἀρωγὸς τοῦ πηδαλιούχου. Ὅθεν ἡ τέχνη ὀφείλει νὰ ἐπωφελῆται τῶν εὐνοϊκῶν καὶ νὰ

1. Rhein. Mus. CV 1962, 1 ἑπ.

ἀντιτάσσηται εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας. Προσλαμβάνει μάλιστα νέαν ὅλως ἀξίαν, καθόσον παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην ταύτην τέχνην ὁ Πλάτων εἰσάγει καὶ μίαν θείαν. Εἶναι ἡ τοῦ δημιουργοῦ, ὅστις ρυθμίζει τὸν κόσμον κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ γεννῶνται προϊόντα ἔμπλεα σκοπιμότητος (Πολιτεία X 596 B κ.ἑπ. Σοφ. 265 A/6 D). Ἐν τῷ χορικῷ ἡμῶν ἔχομεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀντίκρουσιν τῆς ὑφ' ἡμῶν ἤδη σχολιασθείσης, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος βραδύτερον εἰσαχθείσης φιλοσοφικῆς θεωρίας, καθ' ἣν τὰ πλήρη τάξεως δημιουργήματα τοῦ ἡμετέρου κόσμου εἶναι ἔργον τῆς «φύσεως» καὶ τῆς «τύχης» καὶ ὅτι ἡ «τέχνη» ἐν τῇ ἀρίστῃ τῶν ὑποθέσεων δὲν δύναται εἰμὴ μόνον νὰ προστεθῇ εἰς τὴν φύσιν.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν αἰσθάνεται ὅτι εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ὅμως μόνον τὸ ἄριστον δύναται νὰ θέλῃ, ὡς ἀπαιτεῖ τοῦτο μία θεμελιώδης ἀρχή, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων δὲν παύει ἐπαναλαμβάνων. Τί ὅμως εἶναι τὸ ἄριστον, ἐπαφίεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, οὕτω δὲ καθίσταται διὰ τὸν Πλάτωνα ὀξύτατον τὸ ζήτημα τῆς Θεοδικίας. Δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἰδεώδεις ἀρχαιότατοι Ἀθηναῖοι καταποντίζονται ἐν τῷ μεγάλῳ κατακλυσμῷ, καθ' ὃν τρόπον οἱ Ἄτλαντες, οἵτινες ὑπῆρξαν περισσότερον ἄξιοι τοῦ τοιούτου τέλους, ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης, αἱ ὁποῖαι πλήττουσιν ἕκαστον, ἐρωτᾶται ὄχι μόνον ἂν αὗται εἶναι καλαὶ ἢ κακαὶ δι' αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μήπως ἆρά γε ἀνώτερόν τι συμφέρον ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ θυσίαν τινά. Οὕτω κατὰ τὴν ἄποψιν ταύτην ἡ δύναμις τῆς τέχνης εὑρίσκει ἤδη εἰς τὴν θέσιν τοῦ θείου ὅριον, τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν σοφιστικήν. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Πλάτων δὲν ἀρκεῖται εἰς τοῦτο. Ἀφοῦ ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Πολιτείας (604 B κ.ἑπ.) ἐξέφρασε τὴν ἀβεβαιότητα ἡμῶν περὶ τοῦ τί πραγματικῶς ὠφελεῖ ἡμᾶς, ζητεῖ παρὰ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀγωνίζηται νὰ ἐξουδετερώνῃ τὰ πλήγματα τῆς μοίρας διὰ τῆς ἰδίας προσπαθείας. Εἰς ταῦτα προστίθεται μία δευτέρα ἀβεβαιότης, τὴν ὁποίαν ὁ Πλάτων μετὰ τοῦ Διαφωτισμοῦ συμμερίζεται, ἐξηγῶν ὅτι ἡ τύχη διατηρεῖ ἀνεξέλεγκτον περιοχήν, περὶ τῆς ὁποίας ὁ Πλάτων σιωπᾷ ἐν τοῖς Νόμοις, διότι ἄλλως θὰ διετάρασσε τὸν εἰρμὸν αὐτοῦ, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐν τῷ Τιμαίῳ ἀκριβῶς ἀποδίδει ἐν τούτῳ μεγάλην σημασίαν. Ἡ τύχη ἔχει τὸ πεδίον δράσεως αὐτῆς ὄχι μόνον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κοσμικῇ σφαίρᾳ. Ὁ Θεὸς δημιουργὸς ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλῃ τὴν κατὰ λόγον αὐτοῦ τάξιν ὄχι ἐξ ὁλοκλήρου, ἀλλὰ μόνον διὰ τὰ πλεῖστα τῶν φαινομένων. Ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ φθάνει μόνον μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ δύναται νὰ πείσῃ τὴν ὕλην. Ἀπομένει ἄρα μικρὸν πεδίον δι' ὑλικὴν αἰτιοκρατίαν, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ τυχὸν ἄτακτον, ἤτοι διὰ τύχην ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἑνὸς συμφώνου μὲν πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλ' οὐχὶ συνειδητῶς κατευθυνομένου γίγνεσθαι. Παρὰ τὴν ὑλικῆς προελεύσεως τύχην ταύτην ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ὧν τὰ ἀποτελέσματα δύναται νὰ ἐμφανίζωνται ὡς τύχη, καὶ δὴ καὶ δυνάμεις

προερχόμεναι ἐξ ἀνθρώπων ἢ ἄλλων ζώων οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον καὶ ἐκ δαιμόνων. Πάντα ταῦτα δύνανται νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπροόπτως ἔξωθεν καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐμφανίζωνται ὡς τύχη, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς δὲν εὐθύνεται, χωρὶς εἰς ἑκάστην περίπτωσιν νὰ δύναταί τις νὰ εἴπῃ μέχρι ποίου σημείου τὸ θεῖον σχέδιον διαταράσσεται. Ὁ Πλάτων ὅμως συντάσσεται πρὸς τὴν ὀρθολογιστικὴν ἄποψιν, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ προσπαθήσῃ νὰ κρατήσῃ τῆς τύχης διὰ τοῦ νοῦ καὶ ὄχι ὀλιγώτερον διὰ τοῦ μέσου τῆς τέχνης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος, καθ' ὃν τρόπον ὁ Δημόκριτος καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἀναζητεῖ τὴν ὑπαιτιότητα διὰ τῆς ἀποτυχίας κατὰ πρῶτον παρ' αὐτῷ τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ. Οὕτω ἐν τοῖς Νόμοις ἡ παρακμὴ τῆς Μεσσηνίας καὶ τοῦ Ἄργους ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄνοδον τῆς Λακεδαίμονος, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἐκφυλισμὸς τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου τῆς Περσίας ἐμφανίζεται ὄχι ὡς ἁπλῆ τύχη μόνον. Καὶ ἐν τῷ περὶ τοῦ ἄλλου κόσμου μύθῳ τῆς Πολιτείας ἀφοῦ εἶδε τὰ πράγματα προσεκτικώτερον ὁ ἀνήρ, ὁ ὁποῖος ἀναγκάζεται ἀμέσως καὶ πάλιν νὰ μετανοήσῃ διὰ τὴν ἐκλογὴν μοίρας, ἣν εἶχε κάμει πρὸ τῆς ἐνεστώσης ζωῆς, χαρακτηρίζεται ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἀτυχὴς κατηγορεῖ τὴν τύχην καὶ τοὺς δαίμονας καὶ πᾶν ἄλλο πρᾶγμα ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Παρὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος βλέπει ἑαυτὸν διαρκῶς ἀντιμέτωπον τυχῶν, περὶ τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζει πόθεν ἔρχονται, ἡ ἀνεξήγητος ὅμως ἀτυχία, τὴν ὁποίαν ὁ Θουκυδίδης θὰ ἀπέδιδεν εἰς τὴν τύχην, δύναται, πάντοτε κατὰ τὸν Πλάτωνα, νὰ προέρχηται ἐκ θείας βουλήσεως, καὶ ὅταν λέγῃ ὅτι οἱ ἄνθρωποι συμπεριφέρονται ὡς νευρόσπαστα, εἶναι ἐν τούτοις ὁ Θεὸς ἐκεῖνος, εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται, εἶναι δὲ εἰς αὐτοὺς ἐπιτετραμμένον νὰ παίξωσι καὶ οἱ ἴδιοι τὸ μέρος αὐτῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Πλάτων δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην ν' ἀποδείξῃ καὶ μερικῶς τὴν Θεοδικίαν, ἥτις κατ' αὐτὸν ὑπάρχει ἀκλόνητος, ἀφοῦ μάλιστα εἰς τὸ βάθος εὑρίσκεται ἡ πεποίθησις αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα δὲν εἶναι ἄξια πολὺ σοβαρᾶς προσοχῆς. Ὁ φιλόσοφος ἦτο ἐστραμμένος πρὸς τὸ αἰώνιον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ ἐπιροὴν ἐπὶ τῆς ζωῆς εὑρέων λαϊκῶν στρωμάτων, ὅσον καὶ ἂν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ γήρατος αὐτοῦ ἐνεφανίσθη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου ὡς ἐγγὺς τοῦ λαοῦ εὑρισκόμενος.

Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι προοιωνίζει τὸ μέλλον τὸ ὅτι ὑπὸ τὸ νηφάλιον βλέμμα τοῦ Ἀριστοτέλους[1] ἡ τύχη καὶ τὸ πέραν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου προχωροῦν αὐτόματον προσέλαβε καὶ πάλιν ἀμέσως διαστάσεις, λόγῳ δὲ τοῦ ἀτάκτου καὶ ἀδυνάτου νὰ ὑπολογισθῇ ἐξέφυγε τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως, ἔτυχεν ὅμως ἀφ' ἑτέρου φιλοσοφικῆς ἀναγνωρίσεως, ὡς ἔν τινι μέτρῳ προϋπόθεσις ἀπαραίτητος τῆς εὐδαιμονίας, ἥτις καὶ ἐνισχύθη ἔτι περισσότε-

1. Πρβλ. Cioffari 16 ἑπ. Buriks 54 ff. F. Dirlmeier, Aristoteles, Nikomachische Ethik, Darmstadt 1956, 286.

ρον παρὰ τῷ Θεοφράστῳ. Ἤδη δὲ ἦλθεν ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ[1] μὲ τὰς ἐναλλασσομένας τύχας μεγάλων δυνάμεων καὶ προσωπικοτήτων, οὕτω δὲ ἤδη Δημήτριος ὁ Φαληρεύς[2], ὅστις εἶχε πορευθῇ ὁ ἴδιος τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας, εἶχεν ἀρκούντως ἀφορμάς, ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς παρατηρήσεις περὶ τῶν ἀπροόπτων περιπετειῶν τῆς τύχης· πεντήκοντα ἔτη πρότερον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προΐδῃ τις ὅτι ἡ κοσμοκράτειρα περσικὴ αὐτοκρατορία θὰ ἀνετρέπετο ὑπὸ τῶν τότε εἰσέτι ἀγνώστων Μακεδόνων. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους, ὡς λέγει, ἡ τύχη παρέσχε τὴν εὐτυχίαν μόνον ἐν εἴδει δανείου μέχρις οὗ καὶ πάλιν μετέβαλε γνώμην. Ἂν ἡ τύχη ἦτο ἤδη δι' αὐτὸν τὸν περιπατητικὸν φιλόσοφον τυφλή, ἔδει ἡ ἐντύπωσις περὶ τοῦ ἰδιοτρόπου αὐτῆς νὰ κυριαρχήσῃ κατ' ἀνάγκην παρὰ τῷ λαῷ, περὶ οὗ πρὸ παντὸς ἄλλου μαρτυροῦσιν οἱ Κωμικοί[3]. Τί ἄλλο ὀφείλομεν νὰ πράττωμεν ἢ νὰ ἀνεχώμεθα τὰ πλήγματα αὐτῆς ἀνδρικῶς καὶ γενναίως! Ἡ ἀταραξία καθίσταται καὶ διὰ τὴν «φιλοσοφίαν τῆς ἐποχῆς» τὸ ἰδεῶδες. Ὁ στωϊκὸς σοφὸς εἶναι τῆς τύχης ἀήττητος, ἀποτελεῖ δὲ ἀρχὴν τῶν κυνικῶν τὸ «τύχῃ μηδὲν ἐπιτρέπειν». Ὅθεν τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα ἀποβάλλουσι τὸ βάρος αὐτῶν· ὃ μὴ δυνάμενος νὰ φέρῃ αὐτὰ ἔχει τὴν τύχην ἐν ἑαυτῷ (Μενάνδρ. ἀπόσπ. 468 Körte). Δὲν ἠδύνατο ὅμως πᾶς τις νὰ στραφῇ οὕτω πρὸς τὰ ἔσω. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ζητεῖ παρὰ τῆς τύχης εὐτυχίαν ὑποπίπτουσαν εἰς τὰς αἰσθήσεις, παραπονεῖται δέ, ὅταν ἡ ἐπιθυμία του δὲν εἰσακούηται. Ὁ ἐκ τῶν προτέρων ἄρα ὑπολογισμὸς εἶναι καπνὸς καὶ φληναφήματα (Μενάνδρ. ἀπόσπ. 417). Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Πολύβιος δὲν ἔχει τὴν δύναμιν, ἵνα ἐπιβάλῃ εἰς σημεῖον ἐπαρκὲς τὴν ἰσχὺν τῆς λογικῆς ἔναντι τῆς τύχης, ὅσον καὶ ἂν κατακρίνῃ τοὺς ἀδεξίους ἱστορικούς, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδουσι τὰ πάντα εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τοὺς Θεούς, ἀντὶ νὰ προσέξωσιν εἰς τὰ ἀντιληπτὰ αἴτια τῶν γεγονότων (X. 5, 8)[4]. Εἶναι κάτι τὸ ὅτι ὁ Ἐπίκουρος υἱοθετεῖ καὶ πάλιν τὴν ἄποψιν τοῦ Δημοκρίτου: «βραχεῖα σοφῷ τύχη παρεμπίπτει, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώτατα ὁ λογισμὸς διώκησε» (κυρ. δόξ. 16). Ναὶ μὲν ἡ τύχη κατὰ τὸ ἀπόσπ. 489 Us. ἔχει ἀρκετὸν χῶρον, ἵνα πέμψῃ εὐχάριστα καὶ δυσάρεστα, τὰ ὁποῖα ὁ σοφὸς οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἀνεχθῇ, ἡ σοφία ὅμως αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ἔχει τὸ κοινὸν μετὰ τῆς τύχης.

---

1. O. Immisch, Sitzungsberichte Akad. Heidelb. 1919, 7, S. 79 ἑπ. W. W. Jaeger, Hermes XLVIII 1913, 442 ff. = Scripta minora I, Roma 1960, 49 ff. Wolfg. Schmid, Rhein. Mus. CII 1959, 173 ff.

2. E. Bayer, Demetrios Phalereus, Stuttg.-Berl. 1942, 164 ἑπ.

3. J. Gunning, De Nieuwe Attische Comedie als bron voor de kennis der Grieksche Religie, Amsterd. 1940 (dazu Theol. Literaturztg, 1941, 320 ἑπ.). Ἐπίσης καὶ παρὰ τῇ Νέᾳ Κωμῳδίᾳ οἱ θεοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἵστανται ὄπισθεν τῆς τύχης (W. Ludwig, Philologus CV 1961, 44 ἑπ., 247 ἑπ.).

4. Lit. s. Nilsson II 194, 1. H. Werner, Der Untergang Roms, Stuttg. 1939, 72 ἑπ.

Οἱ στωϊκοὶ [1] ὅμως ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι προβάντες εἰς τὸ ἀποφασιστικὸν βῆμα καὶ πληρώσαντες ἀκόμη καὶ τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφήσει ἀκόμη καὶ ὁ Πλάτων, διὰ τῆς ἐμφανίσεως μιᾶς βαθείας θεοδικίας. Ὁ κόσμος κυβερνᾶται ὑπὸ λόγου, ὅστις οὐδὲν ἀφίνει ἐκτός, ὑπὸ λόγου, ὅστις εἶναι ταυτοχρόνως εἱμαρμένη καὶ πρόνοια. Ἡ εἱμαρμένη εἶναι «αἰτία τῶν ὄντων εἱρομένη», παρὰ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται πλέον νὰ ὑπάρχῃ αὐθαίρετος τύχη, ἡ δὲ πρόνοια μεριμνᾷ, ὥστε πᾶν ὅ,τι συμβαίνει νὰ εἶναι καθ' ὃν τρόπον συμβαίνει καὶ κατ' οὐδένα ἄλλον καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ καλλίτερον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποσπασθῇ τις ἐκ τοῦ ἓν εἴδει ἁλύσεως, τὰ πάντα πρὸς ἄλλα δεσμεύοντος αἰτιώδους συνδέσμου. Ὁ στωϊκὸς δύναται νὰ ὁμιλῇ περὶ τύχης μόνον ὅταν ἔχῃ ἐν νῷ αἰτίαν τινά, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει εἰσέτι διίδει. Ὁ λόγος ἔπεισε λοιπὸν ἤδη τὴν ὕλην καθ' ὁλοκληρίαν, ἵνα ἐκφρασθῶμεν πλατωνικῶς, κατέστη ὅμως ὁ ἴδιος ὕλη. Τὸ αἰτιοκρατικὸν οἰκοδόμημα τοῦ κόσμου ὑφίσταται ἐν ἑαυτῷ, ὁ δὲ Θεὸς ἐξακολουθεῖ ἐμπνέων ἐμπιστοσύνην, παραμένει ὅμως ἀδυσώπητος.

Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅμως ὁ Θεὸς ἐγένετο πνεῦμα καὶ ὑψώθη ὑπεράνω τοῦ Κόσμου. Οὐδὲν ἀφῃρέθη ἐκ τῆς Προνοίας καὶ τῆς Παντοδυναμίας αὐτοῦ, ὁ δὲ πιστὸς δύναται νὰ ἐξαρτήσῃ ἑαυτὸν ἐκ τῆς συμβουλῆς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει ὅρια καὶ δὲν ἀνέχεται τύχην ἀπὸ τὴν ἔννοιαν τυφλῶς τυχαίου συμβεβηκότος. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ δὲν ἀπαντᾶται ἡ λέξις τύχη μετὰ τῶν παραγώγων αὐτῆς, ἔστω καὶ ἂν ἐνίοτε παρεισφρήσει ἡ λέξις «τυχὸν» ἢ «εἰ τύχοι». Καὶ ἐπέζησε μὲν ἡ τύχη εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ μέχρι τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθίου, κατέστη ὅμως ἀβλαβής. Ὁ Χριστιανισμὸς ἔφερε τὴν τελείωσιν τῶν τάσεων τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν στωϊκῶν, ἔσχε δὲ τὴν δύναμιν νὰ κυριεύσῃ τὸν λαὸν ὁλοκληρωτικῶς.

HANS HERTER

---

1. Ad. Bonhöffer, Epiktet und das Neue Testament, Giessen 1911, 237. A. Anwander, Ztschr. f. Religions u. Geistesgesch. I 1948, 315 ff.

2. Περὶ τῆς πρὸς τὴν (γενικὴν ἢ ἀτομικὴν) Τύχην ὁδοιπορίας, τὴν ὁποίαν πολλαχοῦ γῆς εὑρίσκομεν, Γ. Α. Μέγας, Λαογραφία XV 1953, 1 κ.ἑπ.